

Pričevalec Anton
Horvat na prizorišču
zločina

Zločin v Oseku

IVO ŽAJDELA

Križarji ali Matjaževa vojska so bili po drugi svetovni vojni predvsem na Štajerskem uporniki proti novi komunistični totalitarni oblasti. Niso vedeli, da proti politični sili na oblasti, ki se je pred tem pet let »urila« z nasiljem nad nasprotniki, nimajo nobene možnosti.

O zločinu Udbe in Knoja na Zdoleh pri Mali Nedelji v Slovenskih goricah nad skupino križarjev sem poslušal dvakrat, prvič leta 1995, drugič pa od sorodnika ubitih leta 2016 Antona Horvata. Naj nadaljujem njegovo pripoved iz prejšnje številke.

Franc, stric Antona Horvata, gospodar sosednje hiše na Zdoleh, se je, ko je ugotovil, kaj se dogaja, da so križarje napadli knojevci, splazil pri vratih iz hiše in proti goricam. Knjeveci so ga zaprli za dve leti in ga tudi mučili. Anton je dodal, da mu niso »nič mogli« (niso mu mogli dokazati, da je bil član križarjev), ker je »vse komandirala žena Šarfovica«, Nemka iz časa nekdanje Avstro-Ogrske, kot jo je označil moj pričevalec. Čez leta mu je stric Franc povedal, da je Metod Špindler ženo Marijo in otroka zadržal, ker je hotela z mamo Marijo Horvat

(roj. Scharf) bežati v klanec (tam so nato mamo ustrelili v trebuh). Metod in njegova žena (sestrična pripovedovalca Antona Horvata) takrat nista bila aretirana.

Vdovec Franc Horvat se je po smrti žene Marije Scharf poročil z Grahovčovo Amalijo (1908–1982), ki je bila doma iz sosednje hiše na Zdoleh. Anton Horvat je omenil tudi, da je akcijo pomora na Zdoleh vodil Albin Konečnik - Modras. Konečnik je leta 1944 vodil 2. bataljon Vzhodnokoroškega odreda (*Koroški fužinar*, 28. 8. 1957, štev. 7–9, str. 17–18), bil je tudi komandant 3. bataljona Koroškega odreda. Po vojni pa torej oficir Knoja.

S šestnajstimi leti v tujino

Antona Horvata sem vprašal tudi, kako je bilo z njim. Odgovoril mi je, da je doma iz Moravce. S šestnajstimi leti, 19. juli

ja 1956, je zapustil dom in Slovenijo ter se na meji pri Strassu (pri Šentilju) zatekel v Avstrijo. V Lipnici so ga zaslišali, kdo je, od kod prihaja in zakaj. Kasneje sta njegovo mamo obiskala dva miličnika in jo spraševala o najmlajšem sinu, ali je morda šel čez mejo. Odgovorila jima je (retorično ju je vprašala), ali jim (državi, režimu) otroci uhajajo čez mejo. Zagrozila sta ji, da sta državna organa, naj se pazi, kaj govori. Pozabila sta jo vprašati, ali sina hoče nazaj, zato ta domneva, da so potem v Avstrijo sporočili, da ne.

Čez Salzburg je odšel v Nemčijo in postal t. i. gastarbajter. Najprej je tri leta in tri mesece delal v rudniku premoga, zatem pa 36 let in devet mesecev v Fordovi tovarni v Kölnu. V Nemčiji se je poročil, bil 54 let poročen, od leta 2015 je vdovec, ima dve hčeri. Živi na deželi v kra-

ju Rheinfalz pri Bornichu ob Renu, blizu znamenite skalne gmote Lorelaj. Enkrat na leto obišče rojstno Prlekijo.

Udbovsko mučenje

Pripovedoval mi je, da sta z mamom po zločinu na Zdoleh tri dni prespala v stričevi hiši, v isti postelji, v kateri je pred tem ležala mrtva teta Marija. Neko noč je prišla »patrulja« in z njimi so morali v dolino in v gozd. Z njimi je morala tudi stara sosedka Kuka s svečo. Tam so imeli križarji bunker. Odprli so vrata in v notranjost streljali. Nato so sosedo s svečo poslali pogledat noter. Očitno so tako še dodatno zastraševali ljudi.

Ko je pred sedmimi leti začel sestavljati rodoslovno družinsko drevo in je iskal podatke o maminem sorodstvu, je naletel na sorodnika Franca Špilaka iz Kuršinec, ki je bil v času pomora pri Moravcih leta 1946 tudi aretiran, bil je v skupini, ki se je napotila proti meji. Več let je bil zaprt in so ga mučili, tako da se mu je zmešalo. V zaporu je bil tudi njegov brat.

Zavadlav in Svetina

Prava mala katastrofa je, da skoraj nihče iz množice komunističnih revolucionarjev ni napisal spominov, vsaj takšnih, ki bi objektivno in nazorno prikazali veliko medvojno ter povojno morijo. Od oznovcev sta edini tovrstni izjemi Zdenko Zavadlav in Albert Svetina - Erno, ki sta po demokratizaciji napisala svoje spomine.

Pri teh spominih je še posebej pomemben Zdenko Zavadlav, ki je v letih 1941 in 1946 naredil tipično kariero komunističnega »eksekutorja«, leta 1941 in 1942 je kot skojevec skupaj s Karlom Destovnikom - Kajuhom, Bojanom Štihom ter drugimi po Ljubljani za Vos zasledoval in zbiral podatke o osebah, ki jih je določila ta služba. Na osnovi teh podatkov so potem vosovci izvrševali »atentate«, v resnici umore političnih nasprotnikov.

Po internaciji v Italiji je bil leta 1944 na Primorskem, in sicer na območju Renč v Vipavski dolini, član Vosa oziroma Ozne. Kot oznovca so ga poslali na Štajersko in je bil zadnjega pol leta vojne na Mariborskem Pohorju, nad Framom, v skupini Ozne. Kot oznovec je nato po vojni v Mariboru sodeloval pri najhujših zločinih, od množičnih pomorov, aretacij, nasilnih izseljevanj do zasliševanj zaprtih. Ko se je Ozna leta 1946 preimenovala v Udbo, je bil udbovec, tega leta so ga poslali v Beograd, tam pa je izstopil ali so ga odslovili. Leta 1949 so ga obsodili na smrt, potem je bil več let zaprt.

Zdenko Zavadlav

Že med demokratizacijo v zadnjih letih 80. let je začel pisati kritične članke, pisma bralcev, kjer je postavljajal za komuniste neprijetna vprašanja. Leta 1990 je v Mariboru izšla njegova knjiga spominov z

naslovom *Iz dnevnških zapiskov mariborskega oznovca*. Kdo bi si mislim, da bo to še trideset let kasneje najpomembnejša tovrstna knjiga. Nihče drug, razen Alberta Svetine, ni napisal spominov, v katerih bi (tako) nazorno, iz prve roke pričeval o medvojnem in povojnem nasilju komunistične revolucije.

Zdenko Zavadlav je leta 1994 izdal še drugo knjigo, nadaljevanje prve, z naslovom *Križarji. Matjaževa vojska na Slovenskem* (1994). Obe sta zelo kakovostni, dobro napisani, predvsem pa izjemno resnicoljubni. Za mnoge komunistične zločine sta prvovrstni vir, saj v arhivskih dokumentih večino tega, kar nadvse nazorno opisuje Zavadlav, ni.

Še en podoben pokol?

Zapisal sem, da v knjigi zgodovinarke Mateje Čoh ni nič o zločinu Knoja na Zdoleh pri Mali Nedelji v Slovenskih goricah, Zavadlav pa se je v knjigi o križarjih vsaj dotaknil tega dogodka. Na strani 25 namreč piše: »Križarji tam nekje v Slovenskih goricah. Z avtomobilom do Sv. Lenarta. Tam čaka enota NO Knoja na konjih. Konji tudi za nas. Zajašemo. Vodi nas iz Sv. Lenarta. Sveža vest od domačina. Jezdimo skozi noč. Spet smo v partizanah! Tam nekje, zame neznano, izsledimo kraj in kmečko hišo s križarji. Temna okna. Obkolitev. Poziv na vdajo. Streljanje iz hiše. Knojevci tudi streljajo. Nič ne pomaga. Knojevski oficir zadet. Križarji mečejo bombe skozi okna. Zažig hiše s tromblonkami. Nihče ne pride ven, nihče se ne vda. Hiša pogori. Knojevci vlačijo zažgana, scvrta trupla. Vrsta trupel položenih na tla. Križarji in kmečka družina. Strahotno osladen vonj po pečenem.«

Opis bi lahko veljal za Zdole: knojevci obkolijo hišo, ubiti knojevec, hiša zgori, veliko ubitih križarjev. Očitno je Zavadlav sodeloval in tako tudi opisal pokol križarjev v Oseku pri Sveti Trojici, vzhodno od Lenarta.

Pričevanje Cilke Krajnc

Enega od vodij križarjev oziroma Matjaževe vojske, Jožeta Skamljiča, sem omenil v nadaljevanju s pričevanjem Cilke Krajnc o nasilni izselitvi njene družine iz Benedikta (*Reporter*, od 9. do 29. februarja 2021). Njeno družino je Ozna leta 1946 nasilno izselila v Avstrijo. Cilka je imela fanta, pisal se je Milan Skamljič, ki je bil doma od Svetih Treh Kraljev nad Benediktom. Med drugim je na kratko povedala, kaj se je zgodilo z njenim fantom.

V partijo za doktorat

Povedala je, da je bil brat njenega fanta Milana Jože Skamljič jurist. Doktorat je imel že v tisku, ko se je začela vojna. Moral je v jugoslovansko vojsko, Nemci so ga ujeli, dve leti je bil v internaciji v

Nemčiji. Ko se je vrnil, je bil v službi na občini pri Sveti Trojici. Po vojni, leta 1945, je prosil komuniste, če lahko dobi doktorat, da bi z njim dobil službo. Rekli so mu, naj stopi v partijo in bo že doktor. Tega ni hotel. Organiziral je Matjaževo vojsko, torej odporne proti komunistom.

Ko je Ozna lovila Matjaževo vojsko, se je Skamljič skril. Zagrozili so, da če se jim ne javi, bodo »vzeli« njegovega brata, Cilkinega fanta. Zato se je skril tudi on. Skrivali so se v Oseku pri Cerkvenjaku. Imeli so kurirje, ki so bili povezava do pisarn v Avstriji, v Lipnici, v Gradcu in St. Johannu im Pongau.

Kurirji so bili na veliki četrtek leta 1946 poslani skupinam Matjaževe vojske, ki so se skrivale. Nosili so sporočilo, da naj se

Kraj knojevskega zločina julija 1946 na Zdoleh pri Mali Nedelji

umaknejo iz Slovenije, ker je njihovo delovanje onemogočeno.

Na veliki petek

Skamljičeva skupina je sklenila, da bodo na veliki četrtek še doma, potem pa se bodo umaknili ali v Avstrijo ali Italijo. Enega kurirja je Ozna dobila in ta jim je povedal, kje se katera skupina skriva. Tako so prišli na veliki petek v Osek. Križarji so bili skriti v bunkerju v nekem hlevu. Knojevci, vojska Ozne, so začeli streljati nanje in hlev zažgali. Jože Skamljič se je pogнал v dolino do bližnjega potoka, se skril v blato, kjer je ždel en dan in noč. Bil je ožgan. Ko so preostali prišli iz gorečega skrivališča, so Cilkinega fanta Milana ustrelili.

Trije križarji so se rešili, ker so bili takrat zunaj skrivališča, verjetno so šli po hrano. Ko so se vračali, so videli goreče skrivališče. Umaknili so se čez mejo in prišli v avstrijsko Radgono; vedeli so, da so Krajncovi tam. Cilki so povedali, da so videli, da so njihovo skrivališče napadli in je gorelo. Sicer niso vedeli, ali je bil Cilkin fant Milan Skamljič ubit ali ne. Zanj je bil takrat konec sveta. Zadnjič je s fantom govorila za božič leta 1945 v Benediktu, preden so jih izgnali. Takrat je bil že dva meseca pri Matjaževi vojski.

Nadaljevanje prihodnjic